

USUTEADUSLINE AJAKIRI

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI VÄLJAANNE

Vastutav peatoimetaja: **H. B. Rahamägi**

Ajakirja toimkond: H. B. Rahamägi (esimees), J. Köpp, O. Sild,
S. Aaslava, J. Sellioy, E. Teppan, K. Valdmann (asjaajaja)

Sisukord :

	lk.
H. B. Rahamägi: Eesti piiskopp Jakob Kukk †. In memoriam . . .	65—69
E. O.: Oxfordliikumisest	69—73
H. Peets: Püha Gertrudi kabel Tallinnas	74—81
H. K. Erviö: Narva eesti kogudus Rootsi valitsuse ajal	81—89
Hugo Masing: צדקה (Sedaka) ja צדק (sedek) psalmides	89—94
J. S.: Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi tegevusest 1933 a. I. semestril	93—95
Varia: H. B. R. Lühikesi teateid usuteaduskonna kohta. — H. B. R. Uusi raamatuid	95—96

Tartus, 1933

AKADEEMILISE USUTEADLASTE SELTSI KIRJASTUS

Usuteadusline Ajakiri

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi väljaanne

Vastutav peatoimetaja: H. B. Rahamägi

V aastakäik

1933

№ 3

Eesti piiskopp Jakob Kukk †.

In memoriam.

Palvapäeval, 8. märtsil s. a. loeti ette kõikides Eesti ev.-lut. usu kogudustes piiskopp Jakob Kukke läkituskiri. „Saadan palvapäevaks tervitusi meie kogudustele ja kõikidele luteriusulistele meie riigis. Jumal kaitsku teid praegusel raskel ajal ja õnnistagu teid, et meie vastuvõtliku südamega astuksime püha kannatuse aja sisse ja kõndides kannataja Issanda jälgedes — tuleks meile tema muhkude läbi tervis“ — nii algas see leigusest kõnelev ülemkarijase kiri. Piiskopp ise toimetas sel päeval ordinatsiooni Toomkirikus. Ja palvapäeva õhtupoolikul tundis ta, et tema nagu tuntavalt külmetanud on. Sest ajast peale hakkasidki haigused intensiivsemalt tema juures hävitustööd peale. Küll pani kaua vastu tugev konstitutsioon, ehk see küll just paari viimase aasta kestel mitmeti oli haigus-

† Piiskop J. Kukk ornaadis.

test vintsutatud. Kuid teisipäeval, 25. juulil kell 3 p. l. lõpetas surm piiskopp Jakob Kukke maise elu. Ta oli tükk aega kannataja Issanda jälgedes käinud. Küllap Jumal temale on ka igavese tervise varjule pannud! — Kui astume Kaarli koguduse vanale surnuaiale kahe tuttava torni alt läbi, siis näeme kohe esirinnal esimese Eesti evang. lut. vaba rahva kiriku piiskopi haua, kuhu Jakob Kukke maeti reedel, 28. juulil 1933. a.

Selle mehe arengut, tööd, jutlusi, vaateid, usku maksab kord pikemale vaatlemisele võtta. Selleks on vaja, iseäranis 1917.—1933. aastate jaoks, ajalist distantsi, et kõiki sündmusi ja Jakob Kukke tegevust õiges valguses näha. Küll peaks aga

Piiskopp Jakob Kukke sünnikoht. Õngu talu hoone Ilmatsalus.

materjali korjamisega algust tegema, kuna Jakob Kukke ei olnud nende ridade kirjutaja teades mitte nende seast, kes oma isiku elusündmuste kohta mingisugust registratuuri või märkmete kogu oleks pidanud. Tahaksin aga seekord ainult mõnda nimetada.

Jakob Kukke (kirikuraamatutes ka Kuk, ülikooli aktides Kuk) sündis 28. augustil (= 9. sept.) 1870. a. Ilmatsalu vallas, Õngu talus, Tartu Maarja kihelkonnas, kuhu vanemad Viljandi maalt sisserännanud. Talu asub ligi 8 klm. Tartust, Ilmatsalu mõisa ligidal. Isal oli üks ostetud talu, teine — rendikoht. Talu hoonetest ei ole ühtegi enam järel; praegune omanik, hr. Ostrat, on kõik uued ehitanud. Viimane hoone, talu peahoone, kus piiskopp sündis, kisti maha 6 aasta eest. Päev enne seda on

tehtud mõned ülesvõtted, millest siin äratõmme hr. Ostrati lahkel vastutulekul.

Jakob oli Jaak ja Anu, sünd. Tinni, kaheksast lapsest viies laps (5 venda 3 õde). Oma lapsepõlve saatis Jakob Õngul mööda „vabas õhus, kaunis vabalt ümber käies“, nagu pärastine üliõpilane ise kirjutab. Raamatu õppimisega on ta 7 aastaselt peale alanud; oli vaja õppida aabitsast lugema ja käsud pähe. Kooli tee — Ilmatsalu vallakoolis, kodus, Tartu linna vene koolis, jällegi kodus, jällegi linnas, siis Treffneri gümnaasiumis — on tal väga keeruline olnud; rohke arv keeli on tõsiseid raskusi sünnitanud. „Ma siplesin mitmes klassis ja jaos, kuni selecta klassini“. 1891. a. teeb abituuriumi

Õngu talu praegu.

eksternina Tallinna Nikolai gümnaasiumis; 27. aug. (= 8. IX) 1891. a., nii siis 21 aastasena, immatrikuleeritakse ta „teoloogia fakulteeti“, kus ta õppis kuni 1895. a. II semestri lõpuni. Jakob Kukke aktides ülikooli arhiivis leiduvad muu seas järgmised dokumendid:

1) Jakobi isa, Jaak Kukke, allkirjaga kiri 13. VIII 1891: „Sellega tunnistan, et minul midagi selle vastu ei ole, et minu poeg Jakob Kukkk Tartu Universiteeti astub“.

2) Direktor Hugo Treffneri tunnistus Jakob Kukke eluviiside üle: „во все время пребыванія въ школѣ велѣ себя во всѣхъ отношеніяхъ вполнѣ безупречно“.

3) Nii keskkooli kui ka ülikooli lõputunnistused ja eksami protokollid, millest näha, et ülikoolis stud. theol. J. Kukke käsi hoopis paremini käis, kui keskkoolis.

Huvitavad on ka siin leiduvad eksami jutlus Joh. ev. 10, 12—16 (otsus sisu ja ettekande kohta: kaunis hea); katekees — Matt. 13, 24—30 üle ja teaduslik töö ainel: „Der Streit Luthers mit Erasmus“.

Septembri kuu keskel astus noor usuteaduse üliõpilane Eesti Üliõpilaste Seltsi, kelle vilistlasperre lahkunu kuulus surmani, võttes tegelikult osa Seltsi tähtsatest sündmuspäevadest.

Piiskopp Kukk puusärgis.

Näidates ülikoolis iseäralist huvi usuteaduse stuudiumi vastu, on piiskop Jakob Kukk surmani suurt huvi tundnud usuteaduskonna ja usuteaduse üliõpilaste vastu. Ta võttis agaralt ja tagajärjerikkalt osa usuteaduskonna ellukutsumisel Tartu Eesti Ülikooli juure ja oli ikka huvitatud tema saatusest. Ta astus ka kohe Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi liikmeks ja oli üks nendest, kes jaanuari kuu usuteadlaste konverentsi puhul akadeem. usuteadlaste seltsi koosolekutest kuni lõpuni osa võttis, ehk ta küll usuteadlaste konverentsi juhatas ja see ülesanne nii kui

nii teda väsitas. Ta katsus hankida toetusi usuteadlastele ja küsis alatasa nende õpingutest, soovides, et noored teoloogid kõige paremini ette valmistatakse oma ametile.

Ei ole piiskopp Jakob Kukk järele jätnud usuteaduslikke kirjutatud teoseid ja töid. Küll aga on tema kannud eneses kindlat, selget usuteaduslikku süsteemi, mida igaüks kohe märkas, kes temaga natukenegi neist küsimusist kõneles.

Kui evangeelne teoloog juurdus ta täiesti pühas kirjas, iseäranis Uues Testamendis, ja pani ikka südame peale: tungida püha kirja sügavustesse, küllap siis usk kasvab ja elava vee allikad hakkavad jooksuma.

Selles mõttes olgu ka need read kadunud piiskopi mälestuseks pühendatud. Tema elava sõna pärandus meile, usuteadlastele, on: Võitke ära leigus sellega, et püha kirja varaaitadesse tungite ja sealt vanaja uut välja toote!

Kadunu viimane palvepäeva üleskutse tiivustagu meid selleks.

H. B. Rahamägi.

Oxfordliikumisest.

Vaevalt võib kahelda selles, et sõna „usuline ärkamine“ meie haritlaskonna laiemates ringkondades on sügavalt diskrediteeritud. See väide vist ei vaja pikemat tõestust; kuid huvitav on küsimus, millised on selle eitava suhtumise põhjendused. Näib, et selles seisukohavõtmises, tema lähemal läbikatsumisel, võime eraldada kolm peavaatepunkti, kolm ratsionaalset põhjendust, (olguigi et ta tõepoolest mitte ainult mõistusel, vaid ka tunnetel baseerub).

1) Bioloogiline vaatepunkt: usuline ärkamine, olles sihitud hauatagusesse ellu, on midagi eluvõõrast või koguni eluvaenulist; ta hävitab elurõõmu ja elujõu.

2) Puhtmõistuseline (teaduseline) seisukoht: „ärkamine“ on lihtsalt arenematus ja hariduse puuduse vili, mis kaob teaduse valguse levimisel; ainult pimedates kolkades tuntakse veel seda usulist määratsemist, mida nimetatakse ärkamiseks:

3) Sotsiaalsest vaatepunktist ärkamine on, kui mitte kahjulik nähe (marksistliku klassivõistluse seisukohalt), siis parimal juhul täiesti tähtsusetu asi; sest mis tähtsus võiks olla mõne

harimatu taadikese või eidekese ärkamisel terve rahva sotsiaalses elus?

Umbes niisugust vastust saaksime oma küsimusele haritlaskonna suure enamuse poolt. Ja kas siis need, nähtavasti õige kaaluvad põhjused, ei õigusta täielmääral usuliste ärkamiste hülgamist haritud inimese poolt? Imelik siiski, et hariduse tõusu ja levimise peale vaatamata jutt usulistest ärkamistest ei taha vaikida, ja et just maades, mis Eestist kultuuri ja hariduse poolest maha ei jää, jaolt aga temast kaugelt ees on, viimase aja jooksul järjest laienev ja süvenev usuline liikumine maad võtab, mida ainult ärkamisliikumiseks võib nimetada. Ma räägin siin n. n. oxfordliikumisest, milline nimetus juba siin ja seal eesti ajakirjanduses on vilksatanud, millest aga kaugelt suuremal määral on juttu olnud välismaa, eriti ingliskeelses ajakirjanduses.

Huvitav on nüüd, selle liikumisega lähemalt tutvudes,*) tagasi vaadata ülalmainitud kolmele põhjusele, millele toetub haritlaskonna eitav suhtumine ärkamisse, kaaludes, kas vahest neid vaatepunkte ei tuleks võtta revideerimisele. Eriti kohane niisuguseks põhimõtteliseks vaatluseks on sisukas „Oxford Group Supplement“ („The British Weekly“ lisa 6. juulist 1933), millest siin lubatagu teha mõned väljavõtted.

Kõige lihtsamaks osutub vist vastus küsimusele, mis tekib teisest ülalmainitud punktidest, nimelt küsimusele: kas on meil siin tegemist liikumisega, mis juurdub vaimlises arenematuses, mis levib pimedates maakolkades, teadusest valgustamata rahvaosades? Juba liikumise nimetus, mis osutab tema tekkimishällile, kuulsale Oxfordi ülikoolile, laseb oletada vastupidist. Ja tööpoolest, lugedes oxfordliikumise house party'de (koosviibimiste) kirjeldusi mainitud lisas ja mujal, paistab silma haritlaste rohkus kõigilt kõrgema hariduse aladelt. Võiks ennemini, selle haritlaskonna ülirohkeuse tõttu, oletada, et meil on siin tegemist liikumisega, mis piirdub ainult seltskonna n. n. koore-

*) Kirjandusest võiks eriti soovitada, peale allpool mainitud ajakirja lisa, A. J. Russell: „Only for sinners“, mis ühe aasta jooksul on 6 keelde tõlgitud. Saksa tõlge „Nur für Sünder“ on ilmunud L. Klotzi juures Gothas. — Sealsamas on ilmunud väike „Ermatinger Tagebuch“. — J. Ferdinand Laun, Unter Gottes Führung. — Theophil Spoerri, Der Herr des Alltags. — W. J. Oehler, Fruchtbare Schweigen. — Emil Brunner, Meine Begegnung mit der Gruppenbewegung. — Paul Le Seur, Von der neuen Gruppen-Bewegung.

kihiga ja mis, sügavamate rahvamassidesse ulatuvate juurte puudumisel, pole elujõuline. Õnneks pole see mitte täielikult nii. Rõõmustaval kombel haarab liikumine kõigi seisuste ja klas-side esindajaid ja oxfordgruppide koosviibimistel võib näha vabrikutöolist ja teenijat tüdrukut ülikooli professori ja seltskonna daami kõrval. Siiski tuleb mõnda et vähemalt praegusel silmapilgul oxfordliikumine suhteliselt rohkem on levinud haritlaskonnas kui alamates rahvakihtides. Kuid ärgem unustagem, et sarnane on peaaegu kõikide vaimliste liikumiste arenemiskäik olnud: nad algavad rahva vaimliselt juhtivates kihtides ja alles teatava hilinemisega haaravad rahvamassid. Nii sündis religioonivastase materialismi levimine, mis praegugi tungib edasi rahvamassides, kuna haritlaskonnas juba valmib pööre; ja nõnda võib see ka usuelu uuesti ärkamisega olla.

Kuidas tuleb aga vaadata sellele liikumisele bioloogiliselt seisukohalt? Kas on meil siin tegemist elu vastu sihitud nähtega, mis hävitab elurõõmu? Kas ei ole tema kandjad mornid askeedid, kes salajase kadedusega südames võitlevad elurõõmu avalduste vastu, neid patusteks tembeldades? Lubatagu vastuseks tuua mõned tsitaadid mainitud lisast. Pealkirja all: „Imeline dünaamiline jõud“, kirjutab Sir Lynden Macassey: „Peamine asi, mis torkab silma oxfordliikumise gruppide juures, on ülekeeva ja külgehakkava optimismi vaim, rõõmsameelne ja kaaskiskuv julgus, millega tema liikmed kõigi praegusaja elu probleemide kallale asuvad. Nende meelest elu ei ole mitte kurb ja igav palverännak, vaid ülev ja rõõmus seiklus jumaliku lõppsihiga“. Või ühe Oxfordi naisüliõpilase tunnistus, kes enne oxfordliikumisega tutvumist oli, nagu ta ise kirjutab, pööraseelunautimise omale elusihiks seadnud: „Siis ma puutusin kokku oxfordliikumise rahvaga. Esimene asi, mis mind üllatas, oli nende elujõud ja värskus. Nende seltsis mul oli veidi rusetud ja segane tunne. Mu huulepulk näis kuidagiviisi ebakohane olevat. Nende elus oli sihikindlust ja hoogu, mis pani mind häbenema mu sihitust ja frivoolsust. Kõige pealt aga nad olid otse naeruväärselt õnnelikud. Naeruväärselt nimelt selles mõttes, et nad sugugi ei vastanud mu senisele ettekujutisele usust ja usklikest. Nende õnnelikkus tuli sellest, et nad tingimusteta iga osa omast elust olid Kristusele pühendanud“. Piirdun nende näidetega. Kui lubaks ruum, võiks sarnaseid tsiitaate lõpmatuseni tuua. Ikka ja ikka jälle, tuhandeis variatsi-

oones, meie kuuleme uuest elust, mida Kristuses leitakse, elust täis jõudu ja julgust, täis rõõmu ja õnne. Aga kas on siis selles midagi üllatavat? Kas see ei vasta mitte sellele, mida Kristus lubas anda neile, kes Teda vastu võtavad, Temale täielikult andudes, nimelt uut, täielikumat elu ja täielikumat rõõmu? Kas oleme tõepoolest unustanud, et kristlus on rõõmu religioon ja et evangeelium tähendab rõõmu sõnumit, et Uues Testamendis sõna rõõm ikka ja ikka jälle kordub?

Aga veel üks asi seoses eelmisega on tähtis, nimelt see viis, kuidas elu uuendus levib ja edasi kandub. Ka siin on älle midagi iseloomustavat, mis ikka ja ikka jälle kordub. Meie võime seda lühidalt nii formuleerida: elu tekib ainult elust. See looduses maksev seadus maksab ka vaimuilmas. Kokkupuutel uuendatud inimestega tekib ka nende ümbruses uus elu. Kes täielikult Kristusele andudes, Tema elu osaliseks on saanud, see äratab ka teistes igatsust uuendatud elu järgi.

„Aga sotsiaalne tähtsus?“ küsib nüüd vahest lugeja. „Kuidas on lugu sellega? Ega nüüd ometi ei tulda tõendama, et see liikumine, kuigi üksiku isiklikus elus ta võib teatavat osa mändgida, omab mingit tähtsust meid ja tervet maailma rõhuvate sotsiaalsete, majanduslike ja teiste probleemide lahendamisel?“ Ei, kuuleme julge vastuse oxfordliikumise ridadest, meie liikumine (ja ühes temaga muidugi iga teine tõelisele usulisele uuendusele sihtiv liikumine) ei oma mitte ainult „mingit tähtsust“, vaid temast tähtsamat asja, ka sotsiaalsel alal, ei olegi olemas; ta ei ole mitte üks paljudest vahendeist maailma päästmiseks, vaid ta on kõikide teiste vahendite põhjanev alus, ilma milleta nad peavad tagajärjetuks jääma. Sest inimkonna väline häda, ta lõhestatud olek ja rahunus ei ole midagi muud, kui tema üksikute liigete sisemise õnnetu hingeelu kajastus, ja nende üksikute hingedes peitub arhimeediline punkt, mis lubab maailma paigalt tõsta. Ainult kui üksikute sisemine elu muutub, kui nad Jumalas uut elu leiavad, uut elujõudu ja elurõõmu, ainult siis, selle elu peegeldusena, muutub ka terve maailma väline elu ja kord. Muidugi mõista ei tähenda see mitte praktilise töö tähtsuse allahindamist, vaid ainult selle vaimu tähtsuse rõhutamist, milles meie töö sünnib.

Nõnda umbes kõlas vastus. Tõepoolest julge väide, ja keegi vist ei tohiks pahaks panna, kui mõni lugeja selle, tema arvates, liigjulguse üle muiates pead vangutab. Kuid mida räägi-

vad siis tõsiasjad selle noore, kuid praegu juba peaaegu ülemaailmalise liikumise tagajärgedest sotsiaalsel alal? Pöördume Lõuna-Aafrikale, kuhu liikumine jõudis alles paari aasta eest ja kus, nagu teada, raassidevaheline põlgus ja vaen moodustab probleemi, mis näib ületamatu. Raske on muidugi siin oxfordliikumise edu suurust täpselt fikseerida, kuid et lühikese aja peale vaatamata midagi suurt juba on saavutatud, näitavad paljude L.-Aafrika tegelaste tunnistused. „Mis näis võimatu, on teoks saanud“, kirjutab L.-Aafrika raassiprobleemi kohta C. F. Andrews (kui ma ei eksi, Gandhi tuntud sõber ja kaasvõitleja), „uus vaim valitseb L.-Aafrikas“. Või Rev. Dr. E. Macmillan: „L.-Aafrikas sündinud tõsiasjad on imelikumad kui ükski jutustus nendest võiks olla. Need tõsiasjad on kõigi silmade ees. Nad tulevad meele asju, millest jutustatakse Apostlite Tegude raamatus“. Või Pretooria ülikooli professor E. H. Brookes: „See, mis on sündinud, tundub otse imena igale L.-Aafrika tundjale,“ j. n. e. Ruumi puudusel piirdume sellega, kuigi veel palju näiteid võiks tuua L.-Aafrika ja ka teiste maade kohta. Ainult Schweitsi kohta toome veel Zürichi ülikooli professori Spoerri kirjast järgmist: „Lühikese ajaga esimesest algatusest saadik, jaanuaris 1933 a., liikumine on otse uskumatult levinud. Kõigis tähtsais keskkohis töötavad alatasa kasvavad grupid. Igalt poolt tuleb järelepärimisi, alatasa tekib uusi gruppe. Liikumine haarab kõigist seisustest inimesi, ülikooli professorist lihtsa teenija tüdrukuni, vabriku direktorist tööta kommunistini. Ja on tunne, et see on alles algus“.

Kui tänumeelega kuuleme neid imelugusid Jumala tegudest praegusaja inimkonnas, kas tundub siis veel liig julge Kanaada peaminister R. B. Bennetti otsus oxfordliikumise kohta: „Nagu see oli Wesley, kes minu arvates päästis Inglismaa prantsuse revolutsiooni mõjust, nii on mu kindel veene, et see jõud, mis Teis nii mõjuvalt avaldub, on ainus asi, mis võib päästa maailma“. Kuid isegi siis, kui asume skeptilisemale seisukohale, peame ikkagi mõnna, et meil on siin tegemist lootustäratava liikumisega, mida tuleb võtta tõsiselt.

Ruumi puudusel ei saa ma lähemalt vaadelda oxfordliikumise ja kirikute vahekorda, mis peale mõnede esialgsete aruamatuste ületamist igalpool näib arenevat ilusa koostööna.

Püha Gertrudi kabel Tallinnas.

H. P e e t s.

Väljaspool Tallinna linnamüüre asunud keskaegsete kabelite kohta on säilinud andmed võrdlemisi vähesed ning katkelised, mispärast nende asukoha ning ilme küsimustes on puudunud seni lähem ülevaade. Alljärgnevate ridadega püüaksime seda teha püha Gertrudi kabeli suhtes, niipalju kui vähesed säilinud andmed seda lubavad ¹⁾).

Mainitud kabeli asutamisevajaduse ning aja kohta on säilinud väärtuslikke ürikuid Tallinna piiskop Heinrich Uexkülli kirjana 23. veebr. 1438. aastast raele (Urkundenbuch — U. B. IX köide nr. 259) ning paavst Nikolaus V kirjana Roomast Tallinna dekaanile 2. juunil 1450. aastast (U. B. XI nr. 40). Hansen ²⁾ dateerib viimast ürikut 1454. aastaga, samuti ka tema poolt toimetatud Tallinna Linnaarhiivi kataloogi esimeses trükis, mis aga ebaõigeks osutub.

Esimesest ürikust selgub nõusolek kabeli ehitamiseks väljaspoole linnamüüri, sadama lähedusse Suure Rannavärava ette, meremeestele kasutamiseks ning püha Kolmainuse ja püha neitsi Gertrudi ³⁾ auks, vikaarikohaga selle juures ning rae patronaadiõigusega.

Kaksteist aastat hilisema päritoluga paavsti ürikust ilmneb, et kabel on juba vististi ehitatud ning antakse selles õigus Tallinna dekaanile selle pühitsemiseks paavsti nimel ning kinnitada kohale vikaari, kui koht vaba.

Kabeli ehitamine tõenäoliselt toimus varsti pärast 1438. aastat ning varem nimetatud kohale Suure Rannavärava ette. Paavsti kirja saabumisel oli ehitus tõenäoliselt juba valminud ning võidi asuda ta pühitsemisele ning avada kasutamiseks meremeestele. L. Arbusovi ⁴⁾ märke kabeli asutamisest 1454. aastate paigu baseerub eelpool mainitud Hanseni ebaõigel dateerimisel.

¹⁾ Autor peab siinkohal tänuga märkima dr. P. Johanseni ja mag. R. Kenkmani väärtuslikke näpunäiteid Tallinna Linnaarhiivi ainekust kasutamisel.

²⁾ G. Hansen, Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revels, Reval 1885, lk. 75.

³⁾ St. Gertrud — rändajate, vaeste jne. aitaja; kujutatakse liiliiga käes ning ümbritsetuna hiirtest ja rottidest.

⁴⁾ L. Arbusow — Livlands Geistlichkeit vom Ende des 12. bis ins 16. Jhrh., Mitau 1913, lk. 347.

Varsti järgneb annetus selle kabeli vikariaadi hääks: nii teade kodanik Epinchuseni annetatud 100 riimarga üle, millest saadav iga-aastane 6%-line määr kuulub vikaarile; märke on pärit 28. sept. 1453. aastast ⁵⁾, kuid annetus on tõenäoliselt varem sündinud.

Järgnev teadaolev annetus kabeli hääks on märgitud 1. juunil 1470. aastal ⁶⁾, mille on vastu võtnud kabeli (mainitud siin kirikuna) eestseisjad Tideman Roper, Hans Ketwich ja Andres Templin. Annetussummaks on kakssada vana riimarka ning annetajaks osutub kümnetuhande rüütli vennaskond. Toodud märke on harvemaid sellenimelise vennaskonna kohta Tallinnas, kuna puuduvad igasugused lähemad andmed selle vennaskonna tegevusest, kuid ta on arvatavasti samane kultus, mis ühenduses Achatiusega, kes oli 10.000 kristlasest sõjameeste juht, kes langevad Ararati mäe juures, Hadrianuse ajal ⁷⁾.

1473. aastal võtavad samad, eelpoolmainitud eestseisjad (ka siin on kabel mainitud kui kirik) endiselt Palamuse kiriku õpetajalt 400 vana riimarka vastu vikariaadi hääks, mille aastane väljamaks vikaarile, samuti kui esimeselgi annetusel, kuus protsenti ⁸⁾.

Toodud andmed kinnitavad eestseisuse ning vikaari olemasolu nimetatud kabeli juures ning selle kasutamist nimetatud ajavahemikul. Kahel korral mainitakse teda kirikuna, kuid selleks ei saa teda siiski nimetada; muidu mainitakse seda ikka kabelina, mis ka vastab tema suurusele ning ülesannetele.

Katoliiklasile omase veendumusega otsitakse rasketel aegadel abi säälasuvailt püha Gertrudi reliikviailt (1506), mis annetatud pääpiiskop Hildebrandi poolt ⁹⁾; järelikult peab oletama ta laiemat populaarsust tõsikatoliiklaste hulgas.

Enne reformatsiooni selles kabelis tegutsenud vikaaride kohta on teada vaid märke ühe — Reymer Wintberchi — üle 1515. aastast ¹⁰⁾. Arbusow (Geistlichkeit I. 347) mainib samas Reymer

⁵⁾ Tallinna pärgamentne rendiseraamat 1382—1518; toimetanud A. Plaesterer, lk. 262.

⁶⁾ Samas, lk. 285.

⁷⁾ V. Otte, Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie. Leipzig 1883. I Bd., lk. 554.

⁸⁾ G. Hansen, Kirchen... lk. 76.

⁹⁾ L. Arbusow, Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland, lk. 112.

¹⁰⁾ Tallinna Linnaarhiiv = TLA. A. a. 18, nr. 44 ... herr Reymar Wintberch, vicarius zu sunte Ghertruden kercken vor Reual.

Wintbergi ning aastatel 1515 ja 1517, mis loomulikult peaks olema samane isik. 1523. aastal on ta aga siirdunud juba Tallinna nunnakloostriisse (Geistlichkeit l. 352).

Nii on teadaolev hilisem mäрге kabelist enne reformatsiooni läbiviimist 1517. aasta; kuidas kujunes kabeli saatus reformatsiooni aastal Tallinnas 1524, sellest pole säilinud mingisugust teadet. Andmed, mis pärit 1535. aastast, käsitavad juba kabeli lammutamisküsimust rae istungil ¹¹⁾, millest peab jäeldama, et ta kas sai kannatada neil aegadel või, mis tõenäolisem, pärast reformatsiooni ei tuntud ta järgi enam tarvidust ning jäeti hoole- tusse. Kergekäeline lammutamisküsimus vaevalt siin mõõdu- andev võiks olla — olgu siis, et seda tingis kindlustuste laienda- mine selles rajoonis ning kabel oma liig läheda asukohaga linna- müüride juures võis takistavaks osutada sellejuures.

Mil määral see otsus võis mõõduandev olla kabeli tegelikele lammutustöödele ning millal see sündis, on lähemalt teadmata. Kui aga 1545. aastal valmib Kalamaja kirik (puu ning kivi segaehitis), siis võib jälgida, et ka Gertrudi kabel osa oma ehi- tuskõlbulikust materjalist selleks pidi andma; nii näiteks altari aluse koos (tõenäoliselt sama kabeli säilinud), kolmetiivalise kappaltariga ¹²⁾, mis Kalamaja kirikusse üle viidi. Samuti võidi talitada muu kabeli ehituskõlbuliku materjaliga, milleks esmajoones võiks olla kabeli müüride lammutamisest saadav kivi- materjal.

Seejärest on arvata, et see aasta ka kabeli lõplikuks lammu- tamise aastaks osutub, ning ta ei püsinud enam Vene-Liivi sõja- nigi, rääkimata veel sellest nagu võiks ta olemasolu kõne alla tulla 17. sajandi keskelt, nagu ta on kujutatud Oleariuse ning Meriani Tallinna vaadetes sellest ajajärgust. See arusaamatus näib põhjenevat St. Gertrudi kabeli ning Kalamaja kiriku identi- fitseerimisel.

Nii Hansen (Kirchen ... l. 76) mainib, et „kirik Kalamajas

¹¹⁾ TLA. A. a. 16. Rae protok. 1535, lk. 227. Thorsulwigest wart ock vor gudt angesehende: Sunt Gerdrut und S. Barbaren kercke a f t h o b r e c k e n.

¹²⁾ TLA. B. s. 5. .. von S. Gerdruth kerckhoff upbrecken etliche klen fliesen ock 1 groth lich sten mith enem andern stene, dan dat altar aff gebuweth. Item noch lethe wy dath altar weinich upt nye utstriken van Kaspar dem Meler ock up de lede vant altar 2 nye bilde maken; dar vor Kaspar gegeuen is 14 mark.

põletati tallinlaste endi poolt 1571. a. jaanuaris, venelaste Tallinna piiramise ajal ning 17. sajandil ei võinud teda enam olla“. Arbusow (Geistlichkeit I. 347), kes selle kabeli olemasolu aja on rajanud Hanseni andmetele, teeb samasuguse vea ning paigutab ka Kalamaja kirikus tegutsenud õpetajad St. Gertrudi kabeli loetelusse.

Eelpool mainisime juba Reymer Wintbergi (1515, 1517), kes selles kabelis tegev oli, kuid teised, a. 1536—69 toodud nimistus isikud vaevalt võisid selles kabelis tegutseda, sest nagu nägime, polnud teda 1545. aastal enam olemas. Võiks vast kõne alla tulla ajalises mõttes veel 1536. aastal mainitud Clemens Joannis — mittesaksa jutlustaja, kuid autor kahtleb isegi tema olemasolus nimetatud kohal, märkides klambrites tema asukohaks rootsi kiriku. Nii laheneb see arusaamatus täiel määral, kui arvestada Johann Petri Mündericki nime selles loetelus (1566, 69), kes teatavasti oli ka viimaseks õpetajaks Kalamaja kirikus, kuni selle põletamiseni 1571. aasta 30. jaanuarini ¹³⁾.

17. sajandi alult mainitakse küll korduvalt St. Gertrudi kalmistut, mis tõenäoliselt tekkis koos kabeliga, ning viimase lammutamisele vaatamata ehk tarvitata oli; on siiski põhjust arvata, et kalmistu vast 16. s. teisel poolel tarvitamata seisis ning 17. s. alult ohtramalt kasutati, kui linn vabanes venelaste piiramisohust. Kas oli ta, samuti kui varem kabelgi, määratud meremeestele või maeti sinna ka linlasi, seda ei luba vähesed andmed otsustada. 1611. aastal on maetud sellele kalmistule keegi väljaspoolse päritoluga ning Tallinnas tapetud meesterahvas (nähtavasti meremees) ¹⁴⁾; teiste matmisejuhtumite kohta puuduvad teated, millest peaks järeldama, et ta võrdlemisi väikene ning ka vähetarvitata oli. Kalmistut mainitakse 17. s. keskelt küll rohkesti, kuid see on alati ühenduses selle ümbruses asuvate, kodanikele kuuluvate kruntide loeteluga ning käepärast olev hilisem mäрге on 1662. aastast ¹⁵⁾, kuigi ta olemasolu võib veelgi hilisem olla, kuni bastioonide ehitamise alguseni selles rajoonis.

1691. aastast säilinud kindlustuste ehituse plaanist Ranna-

¹³⁾ TLA. B. I. 21. (Pastor Johannes Münnerich 1601 begonnenes Fischermay Kirchenbuch.) ... dass die Kirche in der Fischermay Anno 1571 den 30. Januarij ist abgebrandt.

¹⁴⁾ TLA. Alamkohtu protok., lk. 92.

¹⁵⁾ TLA. A. a. 120, lk. 66. ... ein Holtzraumplatz; ausser der grossen Strandpforten, an St. Gertruden Kirchhoff.

värava ees¹⁶⁾, mainitakse kalmistut juba kui „endist“. Sellel plaanil äratoodud kabelijäänuste asukohta ning profiili skeem on ainukene materjal, mille järgi võime ülevaadet saada kabeli asukohast ning ehituslisest küljest ja ilmest, eeldades muidugi, et juuresolev mõõtüksuste ning joonistuse suhe tõepärane on. Plaani alumisel äärel leiduv saksakeelne tekst on järgmine (tõlkes): Schonenj bastiooni tööde põhiplaan ja profiil aastast (16)91; ümargune sõõr vastu paremat külge on maa-alt leitud endise St. Gertrudi kabeli vundament. Selle läheduses leidub hauakatte ja hauakive ja selle kõrval kalmistu kirstude ning haudadega“.

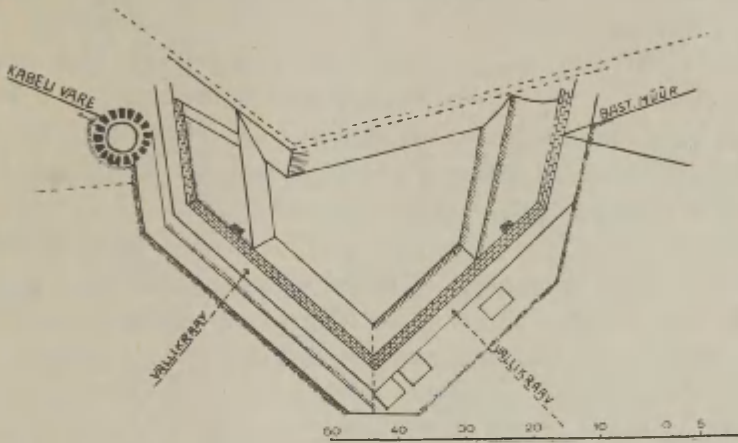
Plaanil nr. 1 näidatud sõõr, mis kabeli asukohta märgib, asub teiselpool vallikraavi ning bastiooni parempoolse külje sisenurgas: oletatavasti pidi kabeli läänesein olema paralleelne bastiooni parema küljega. Joonisel nr. 2 näidatud täiendavast lõikest samalt kaardilt on näha, et projekteerimisel on tabanud eemaldamist vaid kabeli läänesein; tegelikult on nad aga eemaldatud kõik, kui arvesse võtta eelpooltoodud plaanile tehtud märget (kalmistu kohta) ning silmas pidades seda suurt maapinna muudatust sellel kohal, mis sündis bastiooni rajamisel ning selleks tarvismineva mulla kokkuvendamisel. Varem asusid bastiooni kohal ning ümbruses, teiselpool linnamüüri ning vallikraavi, kodanikele kuuluvad krundid ning põhjapoole — lontmaaker. S. Rannaväravast väljudes jäi kabel vasakut kätt ning polnud kaugel tookordsest sadamast, kui pidada viimase asukohaks ligikaudu praeguse Merepuiestee ning V. Sadama tänava ristumiskohta. Ehitatava bastiooni paremast küljest asus ta 25 m idapool (ligikaudu). (Joon. nr. 1 antud masstaabi mõõtüksuseks on Rheini ruudid).

Joon. nr. 2 (lõige on antud idast läände) alusel ning mõõtude ümberarvestamisel (masstaabis antud mõõtüksuseks on Tallinna süld = ca 2,2 meetrile) saame ligikaudse kujutluse kabeli ehitusest ning põhiplaanist. Üldine pikkus idast läände on 13 m.; mõõdud on sisemõõdud 1 m. müüripaksuse juures. Tõenäoliselt oli kabel kahetraveeline ning ühelööviline ehitus, ühtlase laiuse juures = 6 m. (oletades, et kumbki travee kujundas ligikaudselt

¹⁶⁾ TLA. B. e. 21. (17. sajandi kindlustuste plaanid). Grundriss und Profils der Arbeit von Ao 91 bey der Bastion Schonen: der runde circul aber gegen der Rechteren Flanc ist das unter der Erden gefundener Fundament der vormahligen S. Gertrut Capellen. Man findet nah in derselben Flor und leichen steine und darneben einen Kirchhoff mit Sarken und Todten gruben.

kvadraatse pindalaga ruumi), millest idapoolne kujundas altariruumi.

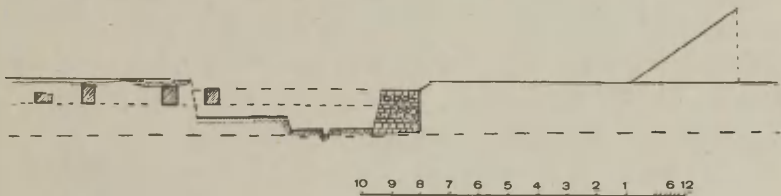
Kuna ehituseaeg (1438—50 aastate vahe) langeb kodumaal valitsenud täisgooti ajastule, siis sündis ka kabeli ehitus neis

Joon. 1.

vormides. Ehitusmaterjalina on kasutatav olnud kahtlemata paas, kuna ehitus sündis varsti pärast tulikahju (1433), mille järgi keelati linnas ja müürilähedal väljaspool linna, puuehituste püstitamine.

Järelikult oli kabel ristvõlvidega (kaks) ning kumbagis

Joon. 2.

travees lõuna ning põhjapool küljes oli üks kivipiitadega teravkaareline aken, lisaks idasse suunduv altariaken (võib aga ka oletada, et altariruumi põhjapoolsel küljel puudus aken, kuna allpool näeme, et kabeli põhjaküljel asus juurdeehitis). Pääsissekäik, nagu tavaliselt, pidi asuma lääneküljel; kas ka lõunaküljel sissekäik oli, seda on raske määrata. Põhjapoolset sissekäiku

vaevalt võis olla, sest, nagu jooniselt (nr. 2) näha, on ühel hoone küljel asunud külgehitis, mille alusmüüristik säilinud, mis idast läände kujundab 4 m. pikkuse ruumi. Tõenäoliselt oli see ehitatud kabeli põhjapoolsele küljele ning kujundas käärkambri või midagi sarnast. Mõõtudest võis ta ligikaudselt olla sama pikk kui lai; kas oli ta võlvitud või palklaega, on raske oletada (võib olla siiski võlvitud), kuid väliselt pidi ta olema kaetud pultkatusega ning varustatud vähemalt ühe aknaga.

Ida ning läänekülgedel oli kabelil tõenäoliselt kõrged viilud, millel asus kõrge viilkatus; viimasel omakorda hulkkülgne hari-torn, kus asus kabelile kuuluv kell (oletatav).

Altariruumis asus altarialus ning arvatavasti sellel tiibaltar — vististi samane, mis hiljem Kalamaja kirikus asus — koosnes keskgrupist ning kahest külgtiivast, mida peab oletama maalri märkusest, kes ta uuesti üle värvis 1545. a.; nii siis tavaline gooti kappaltar. Samuti pidi ka kirikus kantsel olema, mida aga kusagil eraldi ei mainita.

Et 1691. a. ehitustööde ajal leiti hauakive, siis peab arvama, et kabelisse ka surnuid maeti, kuigi tehtud märkus võiks ehk tabada ka kalmistult leitud hauamälestusmärke. Kirikusse matmise pruuk oli aga seevõrra levinud (eriti jõukamate juures), et ka siin vaevalt sellest mööda pääseti ning kabeli sisemuses hauakive pidi asuma.

Õnnelikul kombel on säilinud ka kabeli muu inventari loetelu, 1544. aasta 11. juunil¹⁷⁾ magistraadi poolt toimetatud kirikuvaranduste järelevaatuse korral; selles käsitatakse vaid Dominiikaani kloostri ning St. Gertrudi kabeli varandusi. Esimeselt võeti nad üle 1524. a. lõpul ja järgmise alul, mil klooster suletuks tunnistati (Hansen, Kirchen..., lk. 139), mispärast võiks arvata, et ka Gertrudi kabeli varandus sel korral magistraadi hooldamisele võeti. Allpooltoodud loetelu annab ülevaate neist esemeist, mis sel ajal kabelile kuulusid: kolm kullatud karikat,

¹⁷⁾ TLA. A. a. 18. Nr. 285. Von Sanct Gertrut (1544 den 11. Juny). 3 vergoldte Kelche, 3 patenen, sechs m. lodich minus zwei loth; 1 kupperne vergoldte Kelche, eine patene; S. Gertrudth bilde; 2 Apollen von silver; 2 silvern Creuze — 7 m. lodich minus 2 loth; Ein brun fluele Kasel mit der thobehoriger; Noch 7 Kasel siden, arrest, lowwet mit ihrer thobehorige; 2 thinnen Lüchter thor kercken; Eine kleine Kanne; Eine Missinges Glocke; Etliche lose Kopper und Missing; 7 boke.

kolm leivataldrikut: Kuus markloodi¹⁸⁾ mahaarvatud kaks loodi; üks vasest, kullatud karikas, üks leivataldrik; St. Gertrudi pilt; kaks hõbedast kannu (Apollen); kaks hõbedast risti — seitse markloodi, maharvatud kaks loodi; üks pruun sametkaasul, ühes juurdekuuluvaga; veel seitse kaasuli, siidist, kalevist, lõuendist — ühes juurdekuuluvaga; kaks tinast kiriku lühtrit; üks väike kann; üks valgestvasest kell; mõned lahtised vask- ja valgestvasest esemed; seitse raamatut.

Kas siintoodud loetelu moodustas kõik kabeli varanduse või sattus osa sellest mujale (pääle märgitud altari) ning kui suur oli vikariaadi hääks annetatud rahasumma, millest eelpool oli mainitud kolm juhtumit (mis ajajooksul veelgi võis suurenedä) ning kelle valdusse see jäi, selle üle puuduvad andmed; arvata-vasti aga „jumalalaeka“ hääks.

Lõpuks oleks mainida, et 15. sajandi keskel Tallinnas on asunud ka St. Gertrudi (laevnike) gild ja oletatavasti ka samanimeline haigla (Hansen, Kirchen..., lk. 75, 76, 194); nende mõlema kohta puuduvad lähemad andmed, mispärast nende tegevusest pole ka mingit ülevaadet. Kas neil oli midagi ühist mainitud kabeliga pääle nimesarnasuse, kelle kaitsjaks oli sama pühur, või oli neil tõesti miskisugune osa kabeli rajamisel või hiljemgi, selleks ei lase liigvähesed andmed midagi lähemat otsustada.

Narva eesti kogudus Rootsi valitsuse ajal.

H. K. Erviö.

(Järg.)

Järgmisel piiskop Iheringi poolt peetud kirikukatsumisel 20.—31. detsembril 1641. a. tuleb jälle esile kiriku ehitamise küsimus. Soome kirik oli ehitamisel, kuid samuti kui soome kogudus ei suutnud seda üksinda teostada, ei eesti koguduski. Sellepärast Ihering juba eelmisel visitatsioonil oli soovinud, et magisraat võtaks selle oma hooleks. Viimane ei pooldanud küll eriti ettepanekut, kuid siiski, kui piiskop nüüd magistraadiga nõu uuesti

¹⁸⁾ Marklood — mõõtüksus puhta hõbeda äramääramiseks antud hõbeasjade juures. Vt. lähemalt: A. Friedenthal, Die Goldschmiede Revels. Lübeck 1931, lk. 41, 43, 44.

pidas, ta lõpuks nõustus sellega, lubades kohe, niipea kui selleks võimalus avaneb, hakata kiriku ehitamisega pääle²⁰⁾.

Seesugust võimalust aga magistraadile ei paistnud tulevat, sest 1651. a. kaebab soome kogudus temale, et nende kirik „on täiesti pehastunud ja määändunud, nii et sääal peab jumalateenistust eluhädaohus pidama“²¹⁾. Kirikukatsumisel 1641. a. konstateeriti küll, et uus soome kirik oli juba ehitamisel, ja nii lugu tõepoolest oligi, kuid tõenäoliselt pärast seda, kui Narvast sai piiskopi linn, muudeti kavatsust nii, et kirikut ei ehitatud enam soome kogudusele vaid rootsi toomkogudusele²²⁾. Erilise eesti kiriku ehitamisest meie samuti ei kuule midagi, nii et arvatavasti mõlemad kogudused pidid leppima ikka edasi oma vana, täiesti määändunud kirikuga. Eelmainitud kaebuse tõttu on magistraadi poolt siiski tehtud mõnesugust remonti, nagu linna arveraamatud näitavad²³⁾.

1638. a. visitatsiooni puhul oli juhitud tähelepanu ka sellele, et eesti kogudusel ei olnud õpetajamaja ega surnuaeda. Ka nende suhtes piiskop soovis, et magistraat võtaks nende kogudusele hankimise oma hooleks²⁴⁾. Aeglaselt täitusid needki piiskopi sooviavaldused. Kibestunud meeolus kirjutab Duncanus oma kirjas konsistooriumile: „Kerjusele, köstrile, magistraadi teenijale, isegi timukale on nad muretsenud majad, kuid õpetajale ei suuda nad seda mitte hankida“²⁵⁾. Samuti 1641. a. algusel ta kaebab, et tal tuleb iga aasta kaks või kolm korda oma vähesed asjad ühest majast teise visata²⁶⁾. Nähtavasti võttis piiskop nüüd mõjuvamad abinõud tarvitusele, sest visitatsioonil sama aasta lõpul mainitakse, et eesti õpetaja maja on valmis. See asetses Narvast põhjapool asuvas eeslinnas, sest sama visitatsiooni ajal tehakse ettepanek surnuaia ja kiriku ehitamise üle selle lähe-

²⁰⁾ Kirikukatsumise protokoll 1641. AEN. RKA.

²¹⁾ Koguduse kiri magistraadile 3. 1. 1652. NLA.

²²⁾ Hans Hemptingi kiri kindral-kuberner Bengt Oxenstiernalle 17. 1. 1641. RKA XVIII — 12. — Ingerimaa verifikatsioonid 1641—1642. RKA.

²³⁾ Arveraamat 1652. NLA.

²⁴⁾ Iheringi ringkiri 6. 10. 1638. AEN. RKA.

²⁵⁾ Kiri 2. 10. 1639. AEN. RKA.

²⁶⁾ Kiri konsistooriumile 27. 1. 1641. AEN. RKA.

dusse, ja teisalt meie teame, et surnuaed, mil see lõpuks valmis sai, asetseb just sääl²⁷⁾.

Eriliseks põhjuseks kavatsusele ühise surnuaia hankimiseks on nähtavasti olnud asjaolu, et surnuid maeti mitmesse kohta metsa, võib olla, koguni paganlike komettega, mida on näha piiskopi kirjast eesti kogudusele pääle visitatsiooni 1638. a. Selles ta nimelt keelab matmast võsastikudesse teede äärde ja ristteede juurde ning määrab, et neid kes matmist ebakristlikult toimetavad, tuleb kohtu alla anda. Oma vastuses Duncanus rõhutab küll, et tema koguduse liikmed ei julgevad oma surnuid ilma kristlike kometteta matta, kuid nemad matvat neid metsades asuvasse matmispaikadesse, mida tema ei ole suutnud takistada, sellest hoolimata, et ta on seda katsunud²⁸⁾. Nõnda on küllaltki usutav, et piiskopi keeld oli täiesti põhjendatud.

Narva eesti koguduse õpetajatest tunneme kindlasti ainult kaht, nimelt Simon Andreas Pelconius't ja Peeter Duncanus't. Eelmine neist oli soomlane, pärit Viiburist. Õpetajaks ta ordineeriti Tallinnas 1623. a. Nähtavasti Pelconius on olnud õieti Vaivara õpetaja, võib olla ordineerimisest saadik ning hoolitses selle kõrval ka Laagna ja Narva eesti koguduse eest²⁹⁾. Kui kaua ta selles ametis on olnud, ei ole teada, kuid veel 1627. a. hoidis ta seda³⁰⁾. Nii samuti meie ei või täie kindlusega öelda, millal Duncanus sai Narva õpetajaks, võimalikult sündis see juba 1638. a. nagu Paucker mainib. Arvatavasti oli vaheajal koguduse hooldajaks õpetajaks mõne aja soome koguduse õpetaja Jakob Francisci (Jacobus Francisci, Abo-Finlandus), kes oli viimase hinge karjasena 1635—1640. Seda oletust toetab esiteks see asjaolu, et teda magistraadi protokollides ühenduses ühe kohtuasjaga nimetatakse eesti koguduse õpetajaks, ja teiseks see, et kui hiljem tõuseb üles küsimus Duncanuse palgast, magistraat seletab, et tema olla kadunud Jakobi poolt viimase kaastööliseks kutsu-

²⁷⁾ Kirikukatsumise protokoll 1641. AEN. RKA. — Hansen, e. m. t. lk. 225, 2. märkus. — H. J. Hansen, Die Hungersnoth in Liv- und Estland 1695—1697. Narva 1864. Lk. 7.

²⁸⁾ Kiri konsistoriumile 2. 10. 1639. AEN. RKA. — Kirikukatsumise protokoll. AEN. RKA.

²⁹⁾ Paucker, e. m. t. lk. 160 j.

³⁰⁾ Paucker, e. m. t. lk. 160 j.

tud ³¹⁾). Duncanus tegutses siis eesti koguduse õpetajana kuni selle ühendamiseni soome kogudusega aastal 1655 ³²⁾).

Narvas peetud kirikukatsumised annavad meile pildi ka sellest, kuidas õpetajad pidid ennast arendama, et ikka paremini võiksid oma ameti eest hoolt kanda. Nii pidid nad iga päev usinuse ja härdusega lugema mõne peatüki piiblist, ette valmistama oma jutlusi ja need „piiblisalmide ja püha kirja jutustustega varustama.“ Vähemalt kord nädalas pidid nad kokku tulema ning mõtteid vahetama ja nõu pidama kiriklikku ellu puutuvate küsimuste üle. Kõigiti pidid nad oma kogudustele eeskujuks olema, omavahelistest tülidest ja lahkkelidest hoiduma ning selle asemel „agarad olema vennalikus ühemeeles ja armastuses“ ³³⁾).

Teated, mis meil on kasutada eesti õpetaja palga kohta, puutuvad ainult Duncanuse aega. Õpetajale palga maksmisest võtsid osa ainult koguduse liikmed. Kui nüüd võtta arvesse nende vähesust ja kehvust, saame aru, et see nii hästi õpetajale kui neile endile sünnitas palju raskusi. Nii kaebab Duncanus piiskopile 1641. a., et ta sai palka veovoorimeestelt ja kandjatelt ainult 20 taalrit vaskrahas ning talupoegadest, keda oli kokku 60, osa maksis ühe, teised kaks külimittu vilja, millise palgaga ta ainult vaevu suutis oma perekonda toita. Eriti mainib Duncanus veel, et need 3 mõisa, mis tema koguduse piirkonnas on, ei maksa temale mingisugust palka, samuti ka linna magistraat. Sellepärast ta ongi sunnitud omale teist kohta otsima ³⁴⁾).

1641. a. visitatsiooni puhul tuleb ka see küsimus esile. Paisatab, et magistraat ei tahtnud võtta osa Duncanusele palga maksmisest, kuna ta ei olevat teda ametisse kutsunud. Piiskop omalt poolt püüdis küll viimasele kõigiti mõju avaldada, et ta kohustuks maksuma Duncanusele mingi kindlaks määratud palga, ja pika nõupidamise järele, mis olj sihitud päämiselt Duncanuse isiku vastu, magistraat lõpuks nõustus andma temale aastas

³¹⁾ NRP, 10. 7. 1635. NLA. — Kirikukatsumise protokoll 1641. AEN. RKA.

³²⁾ Akianderi oletus (M. Akiander, Bidrag till kännedom om evangelisk-lutherska församlingarna i Ingermanlands stift. Helsingi 1865, lk. 95), et Olaus Duncanus, kes oli kooliõpetajaks Kaprios 1643. a., oleks sama isik kui Peeter Duncanus, ei ole õige. Nemad olid vennaksed, mis nähtub Peeter Duncanuse kirjast Iheringile 17. 6. 1642. AEN. RKA.

³³⁾ Iheringi ringkiri 6. 10. 1638. AEN. RKA.

³⁴⁾ Kiri 27. 1. 1641. AEN. RKA.

20 hõbe- ehk 60 vasktaalrit³⁵⁾. Võrdluseks siinjuures mainitagu, et saksa koguduse pääõpetajale magistraat maksis 1400 ja abiõpetajale 800 taalrit vaskrahas³⁶⁾.

Duncanuse palgaolude parandamise üle piiskop Ihering pidas päaleselle nõu ka kuberneriga soovides, et temale antaks Peeterri kogudus ühes selle sissetulekutega ja et talupojad annaksid temale, nagu tervel maal kombeks, ühe külimitu igast viljasordist³⁷⁾. Ka need nõupidamised olid tagajärjekad. Seda näitab meile eelpool mainitu Peeterri kogudusest ja ka üks Duncanuse koostatud koguduse liikmete maksude nimestik³⁸⁾. Selle järele olid kirikumaksud järgmised:

Talupoegadelt, terve aasta 3 külimittu vilja.
Veovoorimeestelt, veerandaasta 16 ööri.
Kandjatelt, veerandaasta 12 ööri.

Maksud kiriklikkudelt talitustelt olid:

Ristimine 8 ööri.
Abielu kuulutamine 8 „
Laulatamine 16 „
Matmine, noorte, lammas ehk raha.
„ vanade, veis ehk 1 külimit rukkid.

Nii kujunesid Duncanuse sissetulekud lõpuks kui mitte just häädeks, siis igatahes rahuloldavateks, ja seda päämiselt nende abinõude tõttu, mis piiskop nende korraldamiseks oli tarvitusele võtnud. Kuid ühtlasi oli ka Narva magistraat saanud suurema sõnaõiguse kogudusse puutuvates küsimustes, vististi koguni patronaadi õiguse, mis nähtub tema tegutsemisviisist, kui kogudus hiljem ühendati soome kogudusega. Et tal seda seni ei olnud, seda tõendab kõigepealt viis, kuidas Duncanus ametisse oli võetud, millest eelpool jutt oli.

Pilgu heitmiseks koguduse ellu, see sugusena kui see avaldus Duncanuse ajal, annavad meile võimaluse päämiselt kirikuvisitatsioonidest säilinud teated. Jumalateenistust peeti korrapäraselt iga pühapäev, kuid pealeselle oli igal äripäeval veel õhtu-

³⁵⁾ Kirikukatsumise protokoll 1641. AEN. RKA.

³⁶⁾ Narva linna arveraamatud 1646—1652. NLA.

³⁷⁾ Kirikukatsumise protokoll 1641. AEN. RKA.

³⁸⁾ Ilma kuupäevata. Nähtavasti pärast 1641. a. visitatsiooni. AEN. RKA.

jumalateenistus. Eelmistel jutlustati harilikudest evangeeliumi- ja epistlitekstidest, viimastel jälle — katekismist. Jumalateenistuse pääeesmärgi kõrval pandi palju rõhku ka kiriklikule õpetusele, millega taheti pakkuda rahvale vähemalt algelist õpetust ristiusu peatõdedest. Nii kirjutab Ihering Narva kogudustele pärast 1638. a. kirikukatsumist: „Eriti tuleb soome ja eesti õpetajaile südame peale panna, et nad h. Lutheri püha katekismi seletused, soomlane soomlase trükitud eksemplari järele, eestlane aga m. Stahli kavade järele, nagu need tema käsiraamatus on kokku seatud, oma kogudustele pähe tuubiksid (einblawen).“ See pidi sündima nii, et alguses kolm esimest käsku, pärast kolm teist ja nii osade kaupa terve katekism pidi pärast kantslist peetud jutlust iga pühapäev kolm korda ette loetama, seejuures ei võinud õpetamist enne jätkata, kui eelmine osa oli ära õpitud. Kuid sellest ei aidanud veel. Pääleselle pidi iga kord „kantslist pärast jutlust, pikkamisi ja selgesti loetama viis katekismi päätükki, hommiku-, õhtu- ja lauapalvel, pihti ja m. Stahli lühikesi küsimusi. Et kontrollida, kas õpetus ka tagajärgi andis, pidi õpetaja kord kuus korraldama katekismi eksami³⁹⁾.

Nagu Duncanuse kirjast piiskopile nähtub, käis ta kohuse-truult nende näpunäidete järele, ehkki tema enda poolt säätud õpetuse kord oli vähe teistsugune. Mis puutub äripäevadel korraldatud õhtujumalateenistusse, siis kaebab ta ainult selle üle, et suve ajal nii kaua kui tööd sadamas ja ka mujal jätkusid, oli nendest osavõtjate arv väga väike. Kuid selle asemel käis ta, kui aeg lubas, kodudes väikseid lapsi õpetamas⁴⁰⁾.

Koguduse usulisest ja kõlblisest tasapinnast allikad palju ei kõnele. Et selles suhtes kõik siiski korras ei olnud, on näha eelmainitud uue surnuaia asutamise küsimusega ühenduses ilmsiks tulnud asjaoludest ning Stahli poolt Iheringile läkitatud kirjast, milles esimene kirjutab, et ta on nii hästi soome kui ka eesti koguduses pannud tähele „suuri eksimusi ja raskeid üleastumisi“⁴¹⁾. Paar sellist juhust on meil teadagi. Üks neist puudutab koguduse liiget, kes on tabatud kahekordselt abielurikkumiselt, teine — üht Joala talupoega, kes tuli jooanud ole-

³⁹⁾ Iheringi ringkiri 6. 10. 1638. AEN. RKA.

⁴⁰⁾ Kiri 2. 10. 1639. AEN. RKA.

⁴¹⁾ Kiri 19. 8. 1642. AEN. RKA.

kus õhtujumalateenistusele, hakates seal „uluma nagu hunt“, nii et jumalateenistus pidi katkestama ⁴²⁾).

AEN. RKA.

Kui Alutagune a. 1651 lahutati Ingerimaa piiskopkonnast ja sellega ka Peeterristi Narva eesti kogudusest, sattus viimane majanduslikult nii raskesse seisukorda, et tal ei olnud mingisugust võimalust oma õpetaja üleval pidamiseks ⁴³⁾). Samal ajal oli ka soome koguduses hakanud ilmema rahulolematuus selle üle, et kogudusel ei olnud endal alalist õpetajat, vaid tema eest kandsid hoolt oma päris ameti kõrval sõjaväeõpetajad. Viimased ei võinud koguduse eest nii hoolitseda, kui oleks olnud tarvilik, eriti kui sõjaväeõpetajad olid tihti ainult lühikest aega ühel ja samal kohal. Sellepärast kogudus pöördus magistraadi poole, paludes, et see võtaks oma hoole alla ka soome koguduse õpetaja palga maksmise ⁴⁴⁾).

Mõlema koguduse raske seisukorra tõttu magistraadil tekkis mõte neid ühendada, ja kui asi viimaks juunis 1655 — alles eelmisel sügisel olid Peeterristi palgatulud kantud Duncanuselt Sutherusele üle — võetakse päevakorda, otsustatakse teha selle üle kogudustele ettepanek. Pääleselle sisaldas ettepanek, et ühendatud kogudused valiksid omale õpetajaks Toomas Jacobi või Joosefi, kellele palga maksmisest ka magistraat võtab osa ⁴⁵⁾). Ettepanekule soome kogudus vastas, et „nemad on hea meelega nõus soome ja eesti koguduste ühendamisega,“ ja mis puutub Toomasse, ei olnud nendel midagi ka tema vastu. Lõplikul kujul jätsid nad asja magistraadi otsustada ⁴⁶⁾). Ühendamise vastu ei olnud ka eesti kogudusel midagi ütelda, selle pääle vaatamata, et ühendatud kogudus oleks saanud ainult soomekeelne. Selle kohta tähendasid nad: „Neile kõigile olevat ükskõik, kas nad Jumala sõna soome või eesti keeles kuulevad ehk laulavad.“ Toomas oli „siinamaani pidanud häid jutlusi“ ja tema isiku vastu ei olnud neil midagi ette tuua ⁴⁷⁾).

Senise eesti koguduse õpetaja Duncanuse magistraat otsus-

⁴²⁾ Duncanuse kirjad konsistooriumile 2. 10. 1639 ja 24. 10. 1641.

⁴³⁾ NRP, 4. 7. 1655. NLA.

⁴⁴⁾ Koguduse liikmete kiri 3. 1. 1652. NLA.

⁴⁵⁾ NRP. 9. 6. 1655, 12. 6. 1655. NLA. — Joosef, nähtavasti keegi garnisoni õpetajatest.

⁴⁶⁾ NRP. 9. 6. 1655, 12. 6. 1655. NLA.

⁴⁷⁾ NRP, 4. 7. 1655. NLA.

tas ilma pikemata teenistusest vallandada ja viia üle jutlustajaks Narva vaestemajja, kus ta pidi palvetunde pidama ning häda- korral ka lapsi ristima ja haigeid külastama ⁴⁸⁾). Sellise magistraadi teguviisi põhjuseks oli Duncanuse sündsuseta eluviis ja -kombed, millepärast oleks olnud õigem teda täiesti tagandada, kuid magistraat tahtis siiski võtta arvesse tema rasket seisukorda. Kas Duncanuse elu ka tõepoolest sel määral sündsuseta oli, seda ei või kindlasti öelda. Igatahes visitatsioonide puhul temale selles suhtes märkusi ei tehtud. Teisest küljest võib oletada, et magistraadi süüdistused võisid olla ka subjektiivset laadi, milleks oleksid võinud anda põhjust Duncanuse poolt piiskopile magistraadi päale esitatud kaebused. Kas Duncanus lõpuks oma saatusega leppis ja asus elama vaestemajja, selle kohta ei ole meil teateid.

Toomas Jacobi, kelle magistraat oli pannud ette soomeeesti koguduse õpetaja kohale, oli aastal 1652 tulnud Narva rootsi koguduse abiõpetajaks Neevalinnast (Nyenist), kus ta oli kooliõpetajaks. Pääleseile ta oli Narvas olles kolonel Mellini eskadroni õpetajaks ja soome koguduse vikaarõpetajaks ⁴⁹⁾). Toomas omalt poolt oli nõus vastu võtma magistraadi ettepanekut, paludes ainult palga kõrgendamist, sest ta kavatses lähemas tulevikus abielluda. Nii otsustatigi temale maksta 300 taalrit vaskrahas, pool linna, pool koguduse kassast. Lisaks anti tema käsutusse eesti koguduse õpetajamaja elamiseks või väljajüürimiseks ⁵⁰⁾).

Ka superintendent ja konsistoorium omalt poolt olid juhtinud tähelepanu eriti soome koguduse seisukorrale ja pöördusid magistraadi poole selle aitamiseks. Kui siis magistraadi esindajad teatasid nendele, millised abinõud see oli võtnud tarvitusele koguduse asjade korraldamiseks, avaldas superintendent oma rahulolemist koguduste ühendamise üle ja andis selleks oma nõusoleku, et Toomas kutsutaks soome koguduse õpetajaks ⁵¹⁾).

Teostunud lahendus, eesti koguduse ühendamise näol soome kogudusega oli vististi kõige õnnelikum, mida antud olukorras

⁴⁸⁾ NRP, 4. 7. 1655. NLA.

⁴⁹⁾ A k i a n d e r, e. m. t. lk. 68, 71. — Toomase kiri 31. 1. 1655 linna kohtufoogtile. NLA.

⁵⁰⁾ NRP, 5. 7. 1655, 10. 7. 1655. NLA.

⁵¹⁾ NRP 4. 7. 1655, 5. 7. 1655. NLA. — H a n s e n, Geschichte der Stadt Narva, lk. 106 jj.

üldse võidi ette võtta. Kumbki kogudus ei oleks üksinda suutnud õpetajat üleval pidada, vaid mõlemil oleks tulnud tarvis välispoolset abi sel määral, et selle saamiseks ei oleks olnud mingit lootust. Teiselt poolt aga koguduste ühendamine ei toonud endaga kaasa mingisuguseid raskusi, sellest hoolimata, et kogudus jäi soomekeelseks, nagu eelpool on mainitud. Seda tõendab ka see asjaolu, et alles 150 aastat hiljem tõuseb uuesti päevakorrale küsimus eestikeelse jumalateenistuse ja hinge- karjasetöö korraldamisest. Koguduste ühendamise pääkasu oli see, et koguduse väline olukord ja selle läbi ka siseelu oma erisugustel kujudel sai kindlustatud. Kogudus sattus küll ikka rohkem sõltuvusse linna magistraadist, mille patronaadi õiguse alla soome kogudus senini ei olnud kuulunud, kuid meie peame mõõnma, et magistraat ei jätnud ka täitmata neid kohustusi, mis patronaatõigus temale pääle pani, vaid püüdis sellegi koguduse eest nii hoolt kanda, et see alluvus ei toonud kaasa erilisi raskusi ega kahju.

Eesti koguduse saatus, mida siin lühidalt oleme jälginud, jutustab meile päämiselt raskustest, millega see pidi võitlema temale usaldatud ülesannete täitmisel. See võitlus ei olnud siiski üleaarne, vaid löi põhja tuleviku Narva eesti kogudusele, koondades sinna sattunud eestlasi ja kandes hoolt nende igavese hinge tarvete eest. Ehkki kestis kaua, enne kui siit arenes jälle puhas eesti kogudus, olid eeldused selleks ometigi olemas ja ootasid ainult, millal aeg selleks küps on. (Lõpp.)

Sødaka ja sedek psalmides.

Hugo Masing.

Kautzsch ütles korra: „Tõlkija saab kergesti oma tööga hakkama tõlkides näiteks sedek umišpat igal juhul „õigus ja kohus“. Kui aga on vaja mõistet määrata lähemalt, siis eksegeedid vaikivad kas täiesti või otsivad endile abi viitest põhitähendusele ja seades kõrvu mitmed mõistekategooriad, mis kaalumisele võivad tulla“ (Über die Derivate des Stammes Sdk im alttestamentlichen Sprachgebrauch Tübingen 1881, lhk. 28.)

Näib, et olukord Kautzschist saati pole sugugi paranend. Kautzsch ise väitis, et tüvi „sadak“ tähendab „oli normikohane“ ja kuigi on neid, kes seda ei usu, on see siiski kõige tõenäoli-

kum, teised seletused on otsitumad hoopis. Aga sellest põhitähendusest erueerida verbaalnoomenite erivarjund on peaaegu võimatu.

Saksa eksegeedid üldiselt ei tee mingit vahet sädaka ja sedeki vahel ja kui, siis ainult juhtel, kus nad on üksteise lähedal ja mišpat pole lähedal. Osa siiski Deuterotelesaja juures tõlgib sedeki samuti nagu jəšu'a (abi, halastus). Kuna eesti piibli on siiski tõlkind muulased ja nähtavasti, nagu Aquila, mingi kindlaks määratud sõnastiku alusel, siis, kuigi ma seda täitsa kindlalt ei või väita, siiski enamvähem meie maksev tõlge eraldab mišpati (kohus) küll sedekist ja sädakast, aga neid kahte ta oma vahel ei eritle, vaid annab mõlemad edasi „õigus“ega.

Muidugi on võimatu semi sõnu adekvaatselt tõlgitseda ja sellepärast sedeki ja sädaka vahe jääb ka siis väljendamatuks kui me teame, milles vahe seisab. Igatahes on vale väita, et need sõnad tähendaksid sama. Kautzsch oletab seda, kuid lisab siiski juure, et sedek üksi on tarvitusel asjade kohta, mis vastavad objektiivsele normile, mitte aga sädaka. Võib öelda: zebah sedek „õige, normikohane ohver“, aga mitte zebah sädaka. Seda vahet tundsid juba LXX tõlkijad, sest neil on 22 korda sedeki jaoks *δικαιος*, sädaka jaoks ainult ükskord. Kuigi see vahe paistab väike ja mitteoluline, sõltub just sellest täielik erinevus nende kahe mõiste vahel. Sest sõna on orgaaniline olend ja selle juures erinevus piasjas tagab erinevise eluviises ja elukohas. Kuid, kuigi see vahe on selge ja taibatav, on peaaegu võimatu väljendada, mis ta on. Võiks öelda, et sädaka on tarvitusel ainult üldnähet ja mitte üksikjuhtude kohta, mil puhul üksikjuht tähendab kõiki esemeid ja sündmusi niikaugelt kui neid vaadeldakse oma ette.

Et selline eritlus on õige, võib olla õige, püüab näidata mu arutelu mõlemi mõiste üle psalmides. Olen valind psalmid sellepärast, et ainult neis mõlemad mõisted esinevad küllalt sagedaselt, et määrata saada erinevus; teiseks sellepärast, et suur osa psalme on enamvähem samast ajast ja samust ringest, nii et arvestada ei tule palju ajalise ja isikliku mõistesüstamisega, mis ju teatavasti võib olla väga erinev. Aga, et see ei paistaks lootusetu vaev, on enne vaja mõelda veel mõnele tõsiasjale, mis õigustavad vähemalt probleemiseadmise.

On seletamatu, miks Hesekielis on 19 sädaka kõrval ainult 1 sedek (320), veel enam sellepärast, et sellel kohal kindlasti

tuleb lugeda sädaka. Võib oletada, et tal oli mingi isiklik anti-paatia sedeki vastu, aga teadmata jääb siiski, millest see siis oli tingitud. Igatahes see ei näita, et neid sõnu võis tarvitada vahettegemata. Teiseks on 2 Sam 22 ja ψ 18 paralleeltekstid, aga esimeses seisab v. 21. 25 käsikati ja teises käsikati „nagu mu õigus“. Muidugi võib sellest väljudes öelda, et neid sõnu tõepoolest võis tarvitada vahettegemata, aga tõenäolikum mulle on oletus, et siin on tegu embkumb: kas mõistearenguga, või lihtsalt kirjutusveaga, sest on enamvähem kindel, et neid sõnu kirjutati lühendatult alguses ja hiljem nii saabus segadusi ja kindlusetusi. Igatahes see näitab aga, et kohtadel, kus üks mõiste näilikult on teise tähendusega, pole küllalt tähendust, et mingi teooria kukutada. Kolmandaks: saab öelda küll šafat (bə) sedek (kohut mõistis õigusega rp. õiguses) mišpate sedek (õiged kohtuotsused) aga neil juhtel ei saa tarvitada kunagi sädaka. Sellevastu aga sädaka umišpat, (või ümberpöörduvalt) tuleb neli korda sagedamini ette VTs kui sedek umišpat (või ümberpöörduvalt). See viitab jälle sellele, et sedek esineb üksikjuhtudel, sest kohtumõistmine pole mingi üldnähe, vaid koosneb alati üksikuist aktidest, erinevaist kohtuotsusist. Mis mišpat tähendab on küll tõlkijaile selge, aga keelepsükoloogiliselt on ta hulga keerulisem mõiste kui sedek või sädaka ja mul pole miskit seletust ta jaoks. Sellepärast ei saa ma midagi öelda nimetatud kõrvutamiste kohta; veel enam, kuna ei ole ikka veel selge kas israellased mõtlesid dualistlikult (asetades meelsalt kõrvuti vastandid) või monistlikult (asendades kõrvuti sama mõiste kaks nimetust). Neljandaks tuleb vaadata ka sellele, kuidas Septuagintas antakse edasi mõlemad mõisted. Kui nad tõepoolest tähendaksid sama, siis on seletamatu, miks sädaka jaoks on rida sõnu, mida iialgi ei tarvitata sedeki jaoks. Need tõsiasjad peaksid olema küllaldased, et nõrgendada Kautzsch'i väidet, et need sõnad sisult võrduvad. Ta pääatugi, et 'asa (teostas) võib saada objektiks nii sedek kui sädaka, ei ole üldse tõsiselt võetav, sest 'asa võib objektiks saada väga palju üksteisest erinevaid abstraktseid mõisteid, mis sellepärast sugugi veel ei võrdu. Ja niipalju kui üldse on võimalik semiiti mõista, näib see olevat üks põhilisi omadusi: eurooplased elavad arvamises, meie küll mitte nii kindlalt, et inimese tegu igal juhul on ainult üksiknähe, et tal puudub kosmiline mõjuvõimepiirkond. Semiidile oli vähemalt ja võis olla teatud tegu ainult sümbol, üksiknähe üldise representant. Võrdlusena: meile

on iga tegu teatud ulatusega punkt, püramiidi tipp, semiit aga vaatleb teda kahtviisi: tegu võib olla püramiidi tipp, aga ka terve püramiid, valgusallikas ja valgus, mis levib sellest. Valgusallikas on üksiknähe, juhuslik ja igal korral erinev, valgus on konstantne. Lambivalmistamine on 'asa sedek, teha, et lamp valgustab on 'asa sädaka.

Sädaka Jumala omadusena.

Kui psalmilaulikud kõnelevad Jumala omadusist, siis nad loetlevad üles neid võimalikult palju. Sellepärast on küsitav, kas üht mõistet saab üldse määrata nende abil, mis taga esinevad kõrvuti. Kuid see on siiski ainus võimalik tee. Muidugi kui meil oleks tegemist euroopa toodetega, siis peaks ikka arutama kaheldes, kuid on kindel, et israellasele igal sõnal ja mõistelgi oli väga palju suurem emotsionaalne sisu kui meie üldse neile anda suudame ja oskame. Neile ei olnud sõna seda, mis ta meile on — ainult algebraline märk miski jaoks, vaid vägi, mis inimeses äratas tegevusele teatud mõtlemistsentrid. Sellepärast tuleb iga mõistet võtta nii suure ja laia sisuga kui võimalik.

ψ 334 j seisavad kõrvu näiteks öeldised Jahve sõna (dabar Jahve), ta töö (ma'ase), ta kohuse (mišpat), ta õiguse (sädaka), ta püsivuse (əmunā) ja ta helduse (hesed) üle. See ei ole dogmaatiline loetelu ja meil on vist üldse võimatu seda taibata. Ta on võrreldav ainult nende primitiivsete inimeste lauludega, mis koosnevad ainult kõigi tuntud taimede nimetustest. Iga sõna äratab nii suured ja võimsad assotsiatsioonid, et selline loetelu ei võigi saada igavaks. — Jumalal pole mingeid passiivseid omadusi, vaid ainult sellised, mis teostuvad ja reaalistuvad mingis tegevuses. See tegevus on aga alati sama, ta on alati sama, ta on püsiv ja just sellepärast võib teda usaldada, sest uskuda tähendas midagi pidada muutumatuks. Kõik see tegevus aga on mišpat, sädaka ja hesed. Kuna hesed on kõige selgema sisuga mõiste neist, siis, kuna tõenäolik on oletus, et teised kaks mõistet kuuluvad sama sfääri, on võimalik ka need umbkaudselt määrata. Hesed tähendab kõrgemalseisja hädust madalamalseisja vastu, näiteks isanda hädust orja vastu (ja ainult sellepärast hesed võib tähendada ka häbiväärset tegu). Sellepärast tä-

hendab ka sädaka midagi selletaolist, mitte üksikut häätegu, vaid suhtumist, millest üksikud teod sõltuvad. Terve see psalm on universalistlik: Jahve hesed täidab kogu maailma, ta suhtumine on kõigile sõbralik. Samuti universalistlik on ka ψ 145.

(Järgneb.)

Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi tegevusest 1933. a. I. semestril.

Läinud 1933. a. kevadsemester märgib Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi tegevuses tuntuvat tõusu. Sellest annavad tunnistust mitte ainult sagenenud üld- ja toimkondade koosolekud, vaid ka trükitud väljaanded „Usuteaduslise Ajakirja“ ja selle lisavihkude näol. Eriti „Usuteaduslise Ajakirja“ uuesti väljaandmine omaette on samm, mida iga usuteadlane rõõmuga tervitama peaks. Meie usuteadlaste pere on ju võrdlemisi väike ja sellepärast selle ettevõtte kasuks töötamine tohiks olla iga usuteadlase otseseks südameasjaks. Erilise häämeelega tarvitab Akadeemiline Usuteadlaste Selts aga ka teiste seltsi sõprade kaastööd ja abi, erilisi lootusi pannes toetajaliikmeile, kelle hulk rõõmustavalt suureneb.

Koosolekuid on peetud eelmisel semestril (kuni 15. septembrini s. a.) ühtekokku järgmiselt: juhatuse- 19, üld- 6, referaatkoosolekuid 10. Referaatkoosolekud olid ühendatud seltsi üldkoosolekuga neljal korral. Ettekandeist oli teaduslikke referaate 11, retsensioone 3. Külalisina esinesid prof. F. V. Marzinkovsky ja prof. K. Stange; Tartu Ülikooli õppejõududest: prof. M. J. Eisen, prof. D. Rootsmann, prof. H. B. Rahamägi, prof. Ed. Tennmann, mag. A. Koort, mag. S. Aaslava; üliõpilasist stud. A. Horn, stud. P. V. Koppel, stud. E. S. Teppan.

Keskmiselt on igast koosolekust osavõtjaid olnud 30 inimest. Üksikuil juhtudel (prof. K. Stange loeng aud. max.) on see arv tõusnud 200 osavõtjani.

Ühendatud koosolekuid peeti vilistlaskoguga 1 (26. jaanuaril), millele järgnes ühine koosviibimine seltsiliikmete ja vilistlaste vahel Üliõpilasmajas, kus vanem ja noorem generatsioon sõbralikus meeleolus hilisööni koos viibis. Piduliku koosviibimise korraldas selts ka oma 12. aastapäeva mälestamiseks 29. aprillil Usuteaduskonna seminari ruumes, mis oli järg samas

enne aset leidnud aastapäeva aktusele. Aastapäevaks tervitusi olid saatnud õige rohke arv vilistlasi, Kristlik Üliõpilasliit, „Theologischer Verein“ j. t. Ülikooli usuteaduskonna poolt tervitas ja avakõne pidas dekaan prof. dr. H. B. Rahamägi, suuliselt tervitas veel Kristliku Üliõpilasühingu esindaja stud. E. S. Teppan. Teaduslikuks kõneks oli aastapäeva aktusel „Psühhoanalüüs ja ristiusk“, mille pidas stud. theol. P. V. Koppel. Aastapäevaks ilmus ka trükist „Usuteadusline Ajakiri“ nr. 2, mille omandasid kõik aastapäevast osavõtjad. Ettekannete vaheaegadel esinesid ksv! ksv! Oskar Kodres (klaverisoolo), Bernhard Bluum (laulusoolo) ja Karl Ader (deklamatsioon) mitmesuguste ettekannetega, mis hästi korda läksid ja soojalt vastu võeti. Aktuse lõppsõna ütles stud. J. Selliov, rõhutades usuteadlaste ühinemise tarvidust.

Toimkondadest on eriti usinasti töös olnud usuteadusliste oskussõnade, ajakirja ja suvevaheajal ajaloo toimkond.

Kirju on semestris sisse tulnud 50, saadetud 53.

Liikmeid oli semestri alul 56, semestri lõpul 133, neist tegevliikmeid 101, toetajaliikmeid 22. Tegevliikmeist oli ülikooli õppejõude 6, teaduslikke stipendiaate 2, ülikooli lõpetanuid 25, üliõpilasi 68.

Seltsi korralisel aasta pääkoosolekul (3. V 1933.) määrati administratsioon 1933.—34. õppeaastaks järgmiselt kindlaks:

1) Juhatusesse valiti: esimeheks — prof. H. B. Rahamägi, abiesimeheks — stud. J. Selliov, sekretäriks — stud. R. Kannukene, kirjat. abiks — stud. E. Hindrikson, laekuriks — stud. P. V. Koppel, abilaekureiks stud. stud. J. Varik ja A. Lõhmus, bibliotekaariks — stud. G. Varik, abibibliotekaariks — stud. V. Ruus. Juhatus kandidaadeks valitakse: prof. J. Kõpp, mag. H. Masing, mag. H. Kasak.

2) Revisjonikomisjoni valiti: stud. stud. K. Koppel, R. Steinmann, V. Ruus; kandidaadeks stud. stud. M. Morats, F. Krillo.

Toimkonnad kinnitatakse järgmisis koosseisudes:

1) „Usuteaduslise Ajakirja“ toimkond: prof. H. B. Rahamägi (esimees), K. Valdmann (asjaajaja), J. Kõpp, O. Sild, S. Aaslava, J. Selliov, E. S. Teppan.

2) Usuteadusliste oskussõnade toimkond: mag. S. Aaslava (esimees), H. B. Rahamägi, E. Tennmann, E. S.

Teppan (kirjatoimetaja), K. Tiedt, J. Sellio, P. V. Koppel, A. Horn. Toimkonnal on koopteerimise õigus.

3) Ajaloo toimkond: prof. O. Sild (esimees), K. Valdmann, A. Horn.

4) Sotsiaal-eetiline toimkond: prof. H. B. Rahamägi (esimees), J. Taul, J. Varik.

5) Kirjandustoimkond: G. Varik (juhataja), P. V. Koppel, B. Bluum, M. Morats, R. Reinart, E. S. Teppan.

6) Kodukorra toimkond: J. Sellio (esimees), J. Varik, A. Meil.

7) Peotoimkond: J. Sellio (esimees), A. Lõhmus, E. Pähn, G. Varik, B. Bluum.

8) Finantstoimkond: P. V. Koppel (esimees), J. Varik, A. Lõhmus, B. Bluum, A. Meil, V. Veitmann, V. Ruus, F. Krillo.

Samal pääkoosolekul määrati liikmemaksuks tegevliikmeile Kr. 1.— semestris, toetajaliikmeile aasta maksu alammääraks Kr. 1.— Eluaegseks liikmemaksuks määrati tegevliikmeile Kr. 40.—, toetajaliikmeile Kr. 20.— alammääraga.

Kassa läbikäik näitas semestris tulusid 1299,42 Kr., kulusid 514,55 Kr.

Uuel semestril kavatseb Akadeemiline Usuteadlaste Selts jätkata alatud üritusi. Selleks jõudu ja edu!

Varia.

Lühikesi teateid usuteaduskonna kohta.

1933. a. I sem. lõpetasid usuteaduskonna: Hugo Annast, Oskar Puhm, Arnold Võsu, Heinrich Karm, Woldemar Kirotar, Karl Raudsepp, Aleksander Jürgenson, Hjalmar Pöhl, Bernhard Mühlen, Johannes Schultz (mag. theol. astme omand. õigusega süstem. usutead. alal), Karl Heinrich Tiedt (mag. theol. astme omand. õigusega tegel. usut. alal), Kristjan Waldmann (mag. theol. astme omand. õigusega ajalool. usutead. alal), Jaan Audowa.

Usuteaduskonda astusid 1933. a. sügisel: 26 m., 1 n. = 27 üliõp. uusi, endiseid 12 m., 1 n. = 13 üliõp., kokku 40 üliõp.

Usuteaduskonnas õpib praegu 132 m., 10 n. = 142 üliõp., nendest 123 eestl., 13 saksl., 5 venel., 1 poolak.

Uus õppeülesanne tehti mag. theol. Hugo Masing'ule, kes on olnud 2 aastat kodumaa- ja siis 1 aasta välismaa stipendiaat (Tübingen, Berlin). Mag. Masing töötab vana testamendi ja semi keelte teaduse alal. — Uue testamendi teaduse alal tehti järjekorraline õppeülesanne mag. theol. Siegfried Aaslavale.

Ülikooli muusikaõpetaja, helilooja ja Ülikooli koguduse organist Enn

Võrk loeb sel semestril kirikumuusikast, peab liturgia üle harjuti Ülikooli kirikus. Häälseade alal käsikäes Enn Võrguga töötab usuteadlastega lauluõpetaja Rudolf Jõks. Diktsiooni, deklamatsiooni ja ettekande alal ka usuteadlastele annab õpetust proua lektor Aino Suits.

Usuteaduskonnas tahetakse koondada võrdleva usunditeaduse ja apostliku-õigeusu teaduse professuurid, mida teaduskond aga ei pea võimalikuks.

H. B. R.

Uusi raamatuid.

Nimetame siin kohal uutest raamatutest kolme:

- 1) **Artur Sommer**, Ülim usk. Usuõpetuse õpperaamat ja lugemik keskkooli V klassile, 1 kaardi ja 27 pildiga tekstis. 218 + VIII lk. Tallinnas 1933. a. Hind?
- 2) **Õp. Paul Kuusik** kult korraldatud ja väljaantud „Kristuse kiri“ Uue aja jutlusi vanadest usutõdedest I. 25 jutlust 80 lk. Tallinnas 1933. a. Hind?
- 3) **J. Aunver**, Vaimulikud laulud koolile, kodule, kirikule. 120 lk. Tartus 1933, K/Ü. Loodus. Hind 1 kr. 50 senti.

Kõik tarvilikud raamatud. Kõik korralikus väljaandes. Kõik, millelele tähelepanu võib juhtida.

Esimene on kirjutatud küll vastavalt haridusministeeriumi poolt maksmapandud usuõpetuse kavale keskkooli viimses klassis. Kuid ta tahab veel enam olla: „täita ka seda tühja kohta, mis tekib nende moodsate otsijate ja mõtlejate noorte, leeriõppijate ja haritlaste maailmavaate ehituses, kes usukosutustlike kõnede ja äratuskirjade, jutluste ja palvete juure tahavad saada apologetilist materjali usutõdede hulgajate vastu, leida sünteesi usu ja teaduse vahelning praktilist usuväärtuste rakendust sotsiaalseis küsimis, ning ühtlast usundlikku eluvaadet ja kõikumata alust kaduvusest igavikku“. Esimeses osas antakse lühike usundilugu (lk. 1—42), teises süstemaatiline usu- ja kõlblusõpetus (lk 43—218). — See raamat on esimene niisugust laadi eesti kirjanduses. Loodetavasti on meil võimalus selle juure tagasi tulla.

Teine — uus jutluste kogu. Õigem ütelda esimene vihk. Eesmärk: „juhtida meie rahvast ka veel uues olukorras Jumala juurde, Jumalasõna saatel juhatada teda Looja juurde, eluallika rüppe“; anda kristlikule kodule ja koolile ning maakooliõpetajatele ja köstritele uut värskendavat usukirjandust. Jutlusi leidub vanemalt, keskmiselt ja nooremalt (2) generatsioonilt. 25 jutlusest on 10 õpetaja Paul Kuusiku omad. — Ootame huviga järgmist vihku.

Kolmas — vaimulikke laule. Siin on ka arvestatud hasomini vaimulikkude laulude kavaga alg- ja keskkoolidele. Paremaid laule ilmunud kogudest ning „Eesti Kirikust“ ja „Laste Sõbrast“ on kaunil viisil kogutud kokku. Üldse 152 laulu. Raamat on meeldiv tarvitada koolides Viiside kohta on öeldud, et nende Punscheli number on tähendatud ja viisid valitud enamikus madalamates helitõugudes, kui ma ei eksi Eesti Kirikumuusika Sekretariaadi vastavatest väljaannetest.

H. B. R.

Usuteadusline Ajakiri

ilmub 1933. a. peale Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi ajakirjana (seni andis välja usuteaduskond) aastas neli numbrit à 32 lhk., kokku 192 lhk. Peale selle lisavihud.

Tellimise hind aastaks sisemaale **3 kr.**, välismaale **3 kr. 50 snt.**: üksiknumbri hind **75 snt.** Akad. Usuteadl. Seltsi liikmetele 2 kr. aastakäik, üksiknummer 50 snt. — Lisavihkude hind igakord eriti.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Pealadu Tartus, Akad. Usuteadl. Selts (Peeter Põllu t. 2) ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupl. (Ülikooli t. 15, Tartus), tel. 63. Toimkonna aadr.: Tartu, Peeter Põllu t. 2. Akad. Usuteadl. Selts.

Vanemad aastakäigud ja lisavihud:

1. aastakäik, 1926/27, lhk. 200, hind 2 kr. 32 snt.
2. " 1927/28, " 269, " 2 " 72 "
3. " 1928/29, " 204, " 3 " — "
4. " 1929/32, " 196, " 3 " — "

Üksikud lisavihud:

- 1) O. Sild, Kas Tallinna doomkirik on kirikuloolises arengikäigus olnud piiskopikirikuks? 1926, Hind 50 snt.
- 2) Usuteaduslisi oskussõnu. Trükk otsas; ilmub uus trükk.
- 3) Tartu Usuteaduskond Rootsi ajal. 1932, hind 2 kr.
- 4) M. J. Eisen. Väandra Tõnn 1932. a. teadete valgustusel, 1933, hind 1 kr.

Muid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi toimetusi:

- 1) Peeter Põld. Usuline kriis, 1932, hind 50 snt.
- 2) Hilda Kasak. „Ratsionalist“ ja psühhoanalüütiline ilma-vaade, 1933, hind 25 snt.

Ladu: Akad. Usuteadl. Selts, Tartu Peeter Põllu t. 2 ja Akadeem. Kooperat. raamatukauplus, Ülikooli t. 15, Tartus.